

Nero: het einde van een dynastie

In hoeverre klopt het negatieve imago van keizer Nero?

Universiteit Utrecht

Naam :Cas van der Meer
Studentnummer :3484270
Cursus : Onderzoeksseminar III Urbs Roma
Cursusdocent : Dr. S. Stevens
Datum :10-04-2014
Aantal woorden : 101.158

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Van gouden jaren tot tiran	5
1.1 Agrippina	6
1.2 Een despoot in wording	9
1.3 De bronnen	12
Hoofdstuk 2: Quinquennium Neronis	15
2.1 Sociale hervormingen	16
2.2 Economische hervormingen	17
2.3 Planologische hervormingen	19
Hoofdstuk 3: Despoot of degelijke keizer?	22
3.1 Wraak van de elite	23
3.2 Christenen	24
Conclusie	26
Literatuurlijst	29
Lijst met afbeeldingen	31
Stamboom	32

Inleiding

‘Sommige keizers deden het anders en gedroegen zich als absolute despoten, zoals bijvoorbeeld Nero. Nero, zoon van Agrippina en adoptiefzoon van Claudius regeerde van 54 tot 68 na Chr. Hij had weinig verstand van militaire en financiële zaken en liet de regering over aan dienaren en gunstelingen. Zelf hield hij zich liever bezig met muziek. Hij dweepte met alle uitingen van Griekse cultuur.’¹

Dit was het eerste stuk tekst dat ik over Nero las toen ik net begon met de opleiding geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht. Het handboek van de cursus Introductie van de Oudheid was niet bepaald positief over de opvolger van Claudius en besteedt, buiten het citaat hierboven, ook niet veel aandacht aan hem. Ondanks het feit dat dit slechts een inleidend boek is, is dit een gemiste kans, want Nero is als historisch figuur erg interessant. Als keizer wordt Nero vaak gezien als het schoolvoorbeeld van een mislukte heerser. Zijn fanatieke Christenvervolgingen, passie voor Griekse cultuur en vermeende moorden hebben zijn imago niet veel goeds gedaan. Ook wordt hij beschuldigd van incest en het in brand steken van Rome in 64 na Chr. om uit de as een van de grootste gebouwen ooit in Rome te laten herrijzen: zijn *domus aurea* (gouden huis). Een gigantisch (deels verguld, vandaar de naam) gebouw dat zo’n 80 hectare besloeg en zich bevond tussen de Palatijn, Esquilijn en Coelius.² Dit bouwproject schoot bij veel Romeinen in het verkeerde keelgat en zijn populariteit nam steeds verder af. Tegenwoordig roept alleen de naam Nero al een negatieve associatie op. Dit negatieve beeld is voornamelijk gebaseerd op drie klassieke auteurs: Suetonius, Tacitus en Cassius Dio.³ De betrouwbaarheid van deze bronnen is echter zeer discutabel en moeten daarom niet zomaar voor waarheid aangenomen worden.

Maar het heersende negatieve beeld van de keizer is ook gecreëerd door meer moderne beschrijvingen van de keizer, waaronder een aantal verfilmingen. De meest in het oog springende versies zijn de films ‘Quo Vadis’ (met de tagline ‘Nero sings while Rome burns’, verwijzend naar de grote brand van 64) uit 1913 (zie afbeelding 1). En ook de wat meer moderne film: *Nerone e Poppea* uit 1982 (in Duitsland uitgebracht onder de titel: *Nero und die Huren des Römischen Reiches*, zie afbeelding 2) zorgde voor een negatieve beeldvorming van Nero. Een andere negatieve associatie die de naam van de keizer oproept is te vinden in

¹ L. de Blois, *Een kennismaking met de Oude Wereld* (Bussum, 2010) 230.

² H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 476.

³ Edward Champlin, *Nero* (Londen, 2003) 37.

Nazi-Duitsland. Op 19 maart 1945 vaardigde Hitler het zogenaamde Nero-bevel uit toen duidelijk werd dat Duitsland de oorlog niet zou gaan winnen. Dit hield in dat alles met enige economische, culturele of militaire waarde voor de geallieerden vernietigd werd. Men moet hierbij denken aan spoorwegen en bruggen, maar ook kunst die de Nazi's hadden gestolen uit heel Europa. Hier werd Nero dus wederom gekoppeld aan vernietiging, net zoals tijdens de brand van 64 in Rome.

De gekleurde primaire en ook secundaire bronnen roepen bij mij de vraag op: in hoeverre klopt het negatieve beeld dat wij vandaag de dag van keizer Nero hebben? Deze vraag zal de spil zijn van dit essay en dit zal onderverdeeld worden in drie hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk vraag ik me af wat voor beeld we vandaag de dag van Nero hebben. Waar wordt de keizer van beschuldigd? In dit hoofdstuk zal ik een chronologische volgorde geven van de vermeende slechte daden van de keizer. Hierdoor is dit hoofdstuk voornamelijk erg beschrijvend. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zal ik echter ook bronnenkritiek geven, aangezien ik voornamelijk gebruik zal gaan maken van de drie primaire auteurs: Suetonius, Tacitus en Cassius Dio en de betrouwbaarheid van deze bronnen zeer discutabel is. In het tweede hoofdstuk zal ik me bezighouden met de term *quinquennium Neronis*, een term bedacht door Trajanus waarin hij verwees naar de eerste vijf jaar van de keizer. Deze vijf jaren zouden een gouden periode geweest zijn voor Rome. Maar in hoeverre is er sprake van dit *quinquennium*? En welke daden zorgden voor deze gouden jaren? Om hierachter te komen zal ik gebruik gaan maken van primaire bronnen zoals munten en archeologische resten zoals bijvoorbeeld de resten van de *domus aurea*. Ook de drie klassieke auteurs zullen voorbij komen, maar ik zal voornamelijk gebruik maken van secundaire literatuur.

Mijn derde hoofdstuk zal bestaan uit een discussie die volgt na de eerste twee hoofdstukken. Ik verwacht dat er verschillen te vinden zijn tussen de beschuldigingen van Nero en wat er daadwerkelijk gebeurd is. Daarom zal ik me in dit hoofdstuk bezighouden met de vraag waarom het negatieve beeld van Nero zo dominant is. En waar is dit beeld voornamelijk op gebaseerd (of door beïnvloed)? Ook Edward Champlin stelt deze vraag in zijn boek over Nero en daarom zal ik zijn werk ook veel gaan gebruiken in dit hoofdstuk. Door bepaalde acties van Nero te contextualiseren hoop ik een wat meer genuanceerd beeld van de keizer te krijgen.

1. Van Gouden Jaren tot tiran

‘Accordingly he (Nero) secretly sent out men who pretended to be drunk or engaged in other kinds of mischief, and caused them at first to set fire to one or two or even several buildings in different parts of the city, so that people were at their wits' end, not being able to find any beginning of the trouble nor to put an end to it, though they constantly were aware of many strange sights and sounds.’⁴

Volgens Cassius Dio (en andere klassieke geschiedschrijvers waaronder Suetonius)⁵ was Nero verantwoordelijk voor een van de grootste rampen die de stad Rome kent uit haar geschiedenis: de grote brand van 64 na Christus. Op 19 juli ontstond er een brand, waarschijnlijk in het Circus Maximus, die vijf hele dagen zou duren en vier districten van de stad zou verwoesten. Na deze verwoesting zag keizer Nero een kans om een gigantisch paleis, zijn *Domus Aurea*, te bouwen. De bouw van dit groteske huis zorgde voor veel ophef en men ging Nero hierdoor verdenken van het stichten van de brand. Cassius Dio en Suetonius zijn het erover eens dat de brand door Nero zelf is gesticht: ‘For under cover of displeasure at the ugliness of the old buildings and the narrow, crooked streets, he set fire to the city’.⁶ Tacitus is het hier echter niet mee eens en zegt juist dat Nero zich juist erg zorgzaam opstelde. De oorzaak van de brand is dus onzeker, het resultaat was catastrofaal en een groot gedeelte van Rome lag in puin en as.

De ramp die Rome trof in 64 na Christus is slechts een van de vele beschuldigingen die worden gedaan aan het adres van Nero. Incest, godslastering en familiemoord worden vaak in een adem met de naam Nero genoemd. In dit hoofdstuk zal ik me bezighouden met de vermeende slechte daden van de laatste Julisch-Claudische keizer. Dit hoofdstuk is opgedeeld in twee gedeeltes. Het grootste gedeelte zal een chronologische beschrijving zijn van de klassieke bronnen, het laatste gedeelte zal bestaan uit kritiek op deze bronnen.

⁴ Cassius Dio, *Roman History*, LXII, 16.

⁵ J. Coulston / H. Dodge (eds), *Ancient Rome. The Archaeology of the Eternal City* (Oxford 2000) 125.

⁶ Suetonius, *The Life of the Caesars*, 38.

1.1 Agrippina

In zijn inleiding over keizer Nero begint Suetonius eerst met een opsomming van de slechte daden van de voorouders van Nero en de invloed hiervan op de toekomstige keizer. Een stamboom van keizer Nero staat overigens op de achterste pagina. De invloed waar Suetonius over spreekt is eigenlijk niet echt aan de orde aangezien zijn ‘slechte’ vader Domitius al stierf toen Nero drie jaar oud was.⁷ Nero heeft zijn vader nooit bewust gekend. De vroege dood van zijn vader zorgde bovendien voor een erg sterke moederbinding die later in zijn leven zijn vruchten zou afwerpen. Als enige zoon erfde Nero een aanzienlijk vermogen van zijn vader. Een groot deel hiervan werd echter toegeëigend door mede-erfgenaam Caligula. Ook werd zijn moeder Agrippina in 39 na Christus verbannen waardoor Nero in nogal ‘povere omstandigheden’ bij zijn tante Lepida heeft gewoond.⁸ Deze donkere periode uit het leven van Nero duurde echter niet lang, toen Claudius in 41 na Christus *princeps* werd, kreeg Nero al zijn vaderlijk kapitaal weer terug. Na haar terugkeer uit ballingschap hertrouwde Agrippina met Gaius Sallutius Passienus Cripsus, een man met veel aanzien en een goede vriend van Seneca (Nero’s latere tutor). In 48 overleed Passienus echter plotseling waardoor Nero als tienjarig jongetje een flinke erfenis ontving. Deze onverwachte dood leidde tot roddels dat Agrippina haar echtgenoot zou hebben vermoord. Ze zou haar zinnen hebben gezet op een huwelijk met de *princeps* Claudius.⁹ Volgens Van Hooff werd er bij onverwachte sterfgevallen in het Romeinse circuit echter vaak geroddeld over vergiftiging, terwijl dit vaak toe te schrijven was aan het gebrek aan hygiëne dat zorgde voor voedselbederf.

Keizer Claudius was zelf ook al getrouwd met Messalina (die een slordige 34 jaar jonger was dan de *princeps*) en in 42 werd hun zoon Britannicus geboren die iedereen zag als de aangewezen opvolger. Het huwelijk met Messalina was echter niet van lange duur, in 48 sloot ze een huwelijk met een van haar minnaars wat door Claudius als een poging tot een staatsgreep werd gezien.¹⁰ Hierop probeerde Messalina zelfmoord te plegen, op advies van haar moeder, ‘maar ze kon niet, daarop stak de officier haar dood’.¹¹ Claudius sprak de *damnatio memoriae* uit over Messalina en zwoor om nooit meer te hertrouwen.¹² Dit was echter niet van lange duur, in 49 hertrouwde hij met zijn nicht Agrippina. De dochter van

⁷ Suetonius, *Nero*, 6:96.

⁸ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 56.

⁹ Hoof, *Nero & Seneca*, 92.

¹⁰ Ibidem, 92.

¹¹ Tacitus, *Jaarboeken* 11, 37-38.

¹² Edward Champlin, *Nero* (Londen, 2003) 37.

Claudius, Octavia, werd gereserveerd voor Nero. Officieel was het verboden om als oom en dochter met elkaar te trouwen maar Claudius zei dat het in ‘belang van de staat was om Agrippina te huwen’.¹³

In zijn elfde levensjaar was Nero opgeklommen tot prins door de slimme zet van Agrippina om Claudius te trouwen. Claudius adopteerde Nero en gaf hem zijn naam.¹⁴ Ook werd vanaf dit moment Seneca zijn tutor die later veel invloed op de keizer zou hebben. Agrippina probeerde haar politieke positie ook steeds verder te verstevigen. Al binnen een jaar ontving ze de titel *Augusta* en dit werd gezien als een grote eer. Alleen Livia (vrouw van Caesar Augustus en moeder van Tiberius) had deze titel gekregen en pas op erg late leeftijd. Agrippina, kleindochter van Tiberius, is hier duidelijk bezig met het legitimeren van haar macht (en tegelijkertijd ook die van haar zoon).¹⁵ Ook vergezelde ze Claudius vaak bij het afhandelen van regeringszaken.¹⁶

‘Agrippina with unscrupulous skill had so prepared the way for her sixteen-year-old son that the transference of power from Claudius to Nero was smooth: the great-great-grandson of Augustus was generally acceptable.’¹⁷ De zoon van Claudius, Britannicus, die door velen als de opvolger van de *princeps* werd gezien zat in een lastig parket. Zijn nieuwe stiefmoeder deed blijkbaar alles om hem te vernederen en haar eigen zoon als opvolger van de keizer te presenteren.¹⁸ Tacitus zegt ook dat Britannicus Nero gegriefd zou hebben net na zijn adoptie door Claudius door Nero aan te spreken met ‘Ahenobarbus’, de bijnaam van zijn oude familie.¹⁹ Blijkbaar had Britannicus ook door dat Agrippina hem aan de kant wilde schuiven en haar zoon als opvolger van de keizer zag. ‘Men beweert inderdaad dat hij behoorlijk intelligent was. Misschien was hij dat ook wel, maar hij heeft het nooit bewezen en het kan ook zijn dat hij die reputatie altijd heeft gehouden dankzij het feit dat zijn gevaarlijke situatie hem sympathie heeft opgeleverd.’²⁰

¹³ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 96.

¹⁴ Suetonius, *Nero*, 6:96.

¹⁵ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 102.

¹⁶ Cassius Dio, 61, 33, 7.

¹⁷ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 476.

¹⁸ Suetonius, *Nero*, 7:1.

¹⁹ Tacitus, *Jaarboeken* 12,41,3.

²⁰ *Ibidem* 12,26,2.

In het jaar 53 werd Claudius ziek. In deze periode zette Agrippina alles op alles om haar zoon populair te maken bij de massa en hem hierdoor als legitieme opvolger te presenteren.²¹ Zo werden er bijvoorbeeld spelen gehouden en Nero beloofde nog meer spelen als Claudius zou herstellen. Volgens Cassius Dio bad Nero echter dat dit nooit zou gebeuren. Ondertussen smeedde Agrippina een complot om Claudius te vermoorden. ‘Ambitious and unscrupulous, Agrippina struck down a series of victims: no man or woman was safe if she suspected rivalry or desired wealth.’²² In dit geval stond de nog toenmalige keizer Claudius in haar weg. Of eigenlijk in de weg van haar zoon. De manier van sterven is een punt waar de klassieke auteurs het niet over eens zijn. Volgens Cassius Dio stierf hij in een bewusteloze toestand na het eten van vergiftigde paddenstoelen. Tacitus en Suetonius zeggen echter dat hij er ziek van werd en het gif uitbraakte. Hierna zou zijn lijfarts hem vermoord hebben (die ook in het complot zat).²³ Nero had niet direct de hand in de moord op zijn stiefvader maar zou er wel vanaf hebben geweten.²⁴ Ondanks dat zijn moeder als verantwoordelijke wordt gezien voor de moord op Claudius, schrijft Suetonius dat Nero hier wel degelijk vanaf wist, ‘hij roemde namelijk sindsdien de paddenstoelen, waarin het gif aan hem (Claudius) was toegediend, met een Griekse uitdrukking als “godenspijs”.’ Hoe dan ook, zijn moeder Agrippina had binnen vijf jaar haar politieke positie goed verzekerd. Ze was vorstin-moeder van een keizer die nog geen 18 was en had een kring van mensen om zich heen verzameld die zonder haar niets waren.²⁵ In deze bloederige weg naar de top heeft Nero echter verrassend weinig te zeggen gehad. Zijn moeder is degene die vooral de touwtjes in handen had en dit zou voorlopig nog zo blijven. De klassieke bronnen zijn over deze periode erg neutraal als het om Nero gaat. Er worden zelfs ook positieve dingen over hem gezegd, zo zou hij een goede spreker zijn geweest (Tacitus beweert dat Nero erg soepel zou spreken)²⁶. Zijn negatieve karaktertrekken worden echter amper behandeld, zijn moeder krijgt daarentegen veel aandacht in de klassieke bronnen.

²¹ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 116.

²² H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 315.

²³ Suetonius, *Nero* 44,3.

²⁴ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 118.

²⁵ Ibidem 119.

²⁶ Tacitus, *Jaarboeken* 12,41,3.

1.2 Een despoot in wording

Agrippina kon nu haar zoon gebruiken als marionet voor haar politieke plannen.²⁷ Ook kreeg zij een prominente plek aan de zijde van haar zoon. Hij gaf zijn moeder de leiding over alle particuliere en openbare zaken in handen.²⁸ Het is opvallend dat Suetonius na de dood van Claudius eerst begint met een opsomming van allerlei goede acties van de nieuwe keizer en daarna pas begint met het benoemen van de negatieve activiteiten van Nero. Zo zegt hij dat onder het nieuwe bewind van Nero veel straffen en beperkende maatregelen zijn getroffen.²⁹ Terwijl Suetonius voor deze bewering vertelt dat de keizer bijzonder mild was en ‘wanneer hij als rechter optrad, gaf hij de eisers als regel pas de volgende dag een weloverwogen antwoord op schrift.’³⁰ Deze contradictie is erg vreemd en het is niet de enige tegenstrijdigheid van Suetonius. Ook is het duidelijk dat hij vooral de focus legt op roddels en af en toe erg overdrijft. Zo beschrijft hij dat Nero zijn eigen talent voor zang steeds meer begint te overschatten en dat als hij in een theater optrad, niemand de zaal mocht verlaten. ‘Zodoende zijn een paar vrouwen in het theater bevallen’ en ‘anderen hielden zich dood en lieten zichzelf in een lijkstoet de stad uit dragen’.³¹ Het talent van Nero, of eerder een gebrek daaraan, is ook een favoriet onderwerp bij geschiedschrijvers. Hij zou niet zonder talent geweest zijn, maar ‘voor meer dan een optreden tussen de schuifdeuren van het atrium reikte het niet’.³² Van Hooff vergelijkt de drang om zijn talenten te tonen met de gemankeerde artiestenziel van Adolf Hitler.

Buiten het gebrek aan talent worden er naarmate Nero langer keizer is, steeds meer beschuldigingen van geweld aan zijn adres gedaan. Zo zou hij graag rellen laten losbreken in het theater en zou hij ’s nachts in vermomming door Rome zwerven en winkels overvallen. Deze waren zou hij in een winkel in het paleis verkopen.³³ Seneca en Burrus, zijn twee belangrijkste mannen, beschreven dit als een gevolg van de *lubrica aetas*, de glibberige leeftijd, zoals de adolescentie door de Romeinen werd genoemd.³⁴ Nero probeerde ook op andere manieren zijn wilde haren kwijt te raken, zo had hij een affaire met een ex-slavin Acte

²⁷ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 316.

²⁸ Suetonius, *Nero*, 8:10.

²⁹ Suetonius, *Nero*, 15:17.

³⁰ *Ibidem*, 13:15.

³¹ *Ibidem* 22:23.

³² Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 167.

³³ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 132.

³⁴ *Ibidem*, 132.

en behandelde zijn echtgenote Octavia publiekelijk blijkbaar erg slecht.³⁵ Dit leidde tot ergernis van zijn moeder, Octavia was de dochter van Claudius en via haar kon Nero zijn macht legitimeren. Suetonius gaat nog verder en schrijft dat Nero affaires met verschillende jongens, gehuwde vrouwen en zelfs een Vestaalse maagd (Rubria) zou hebben gehad.³⁶ Agrippina verloor langzaam de grip op haar zoon en startte een nieuwe tactiek. Ze zou hem hebben benaderd met vleierij en ze zou hem regelmatig hebben uitgenodigd in haar slaapkamer.³⁷ Suetonius gaat hier verder op in en zegt: ‘Men verzekert zelfs dat hij zich al voor die tijd, telkens als hij een rijtoer maakte met zijn moeder, aan zijn incestueuze hartstocht had overgegeven, wat door vlekken op zijn kleding verraden werd’.³⁸

Seneca en Burrus waarschuwden Nero echter voor zijn moeder en zorgden ervoor dat haar vertrouweling Pallas weggestuurd werd. Agrippina voelde zich nu verlaten en verraden door haar eigen zoon en begon haar stiefzoon Britannicus (de zoon van Claudius) te manipuleren en wilde hem als rechtmatige keizer gaan presenteren, Nero was slechts een adoptiefzoon terwijl Britannicus de échte zoon van Claudius was.³⁹ Ondanks dat Britannicus pas 13 jaar was, voelde Nero zich wel enigszins bedreigd (volgens Suetonius zou hij ook jaloers zijn op de mooie zangstem van Britannicus)⁴⁰ en gaf hij het bevel om hem te laten vergiftigen. Agrippina voelde zich nu helemaal bedreigd omdat Nero blijkbaar niet bang was om de hand aan zijn eigen familie te leggen. Haar angst was terecht want in maart 59 na Chr. werd ze inderdaad vermoord door haar zoon. Althans daar zijn de meeste auteurs het over eens. De motieven voor deze moord zijn echter nogal vaag en dit is een punt waar de klassieke auteurs het duidelijk niet over eens zijn. Suetonius zegt dat Nero haar al drie keer had geprobeerd te vergiftigen maar telkens zou ze een tegengif hebben ingenomen. Nadat ze zelfs een boottocht op een gesaboteerde boot overleefde, beschuldigde Nero haar van een poging tot moord op de keizer en werd ze vermoord.⁴¹

Eindelijk verlost van het juk van zijn moeder kon Nero nu voortaan zijn eigen plannen doorvoeren. Zo kon hij zijn passie voor Griekse kunst en cultuur laten zien door het organiseren van Griekse spelen in Rome. Zijn moeder was hier altijd op tegen geweest.⁴² Dit

³⁵ Anthony A. Barret, *Agrippina* (Londen, 1999) 238.

³⁶ Suetonius, *Nero*, 27:28.

³⁷ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 134.

³⁸ Suetonius, *Nero*, 28:30.

³⁹ Anthony A. Barret, *Agrippina* (Londen, 1999) 238.

⁴⁰ Suetonius, *Nero*, 33.

⁴¹ Suetonius, *Nero*, 33:34.

⁴² H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 318.

al te grote filhellenisme werd hem later kwalijk genomen. ‘Liefde voor de Griekse cultuur gold in het algemeen als teken van verfijning, maar overdrijving viel verkeerd.’⁴³ Ook had de keizer het verboden om gladiatorengevechten te houden die zouden eindigen met de dood. Waarschijnlijk deed hij dit niet omdat hij dit niet humaan vond maar omdat dit niet Hellenistisch zou zijn.⁴⁴ Nero zou steeds meer op een Hellenistische koning gaan lijken dan op een keizer.

In het jaar 62 gebeurden veel dingen die het imago van de keizer bij de bevolking van Rome niet veel goeds deed en dit jaar wordt door velen (waaronder Seneca) gezien als het keerpunt van de ‘gouden jaren’ van Nero.⁴⁵ Burrus stierf, waarschijnlijk een natuurlijke dood en Nero verloor hiermee de Praetoriaanse garde.⁴⁶ Ook verloor hij hiermee Seneca omdat hij alleen niet bij machte was om als leidsman te fungeren. In dit jaar huwde hij ook Poppaea Sabina en verbande zijn vorige vrouw Octavia. Later zou hij haar ook vermoorden.⁴⁷ De nieuwe gardecommandant Tigellinus wakkerde de paranoïde gedachten van de keizer aan en dit leidde tot nog meer slachtoffers waaronder een aantal familieleden.⁴⁸ Dit heeft hij ook openlijk toegegeven in een brief aan de senaat. De moord op zijn vrouw Octavia viel echter niet zo goed bij de bevolking van Rome. Octavia was erg geliefd bij de bevolking (Van Hooff vergelijkt haar populariteit met die van prinses Diana), men zou in tranen zijn geweest bij haar verbanning, de aankondiging van haar vonnis zou een opstand teweeg hebben gebracht.⁴⁹ ‘Voor haar was de huwelijksdag als een uitvaart geweest: door gif was eerst haar vader ontruikt en al gauw haar broer. Vervolgens had een slavin meer te vertellen dan de meesteres.’⁵⁰

De grote brand van 64 zorgde voor de grootste daling van de populariteit van de keizer. Veel mensen kwamen om in de brand en naderhand stierven er nog veel wegens gebrek aan voedsel. Nero wordt door sommigen beschouwd als de schuldige in deze situatie, hij zou mannen de opdracht hebben gegeven om de brand te stichten. Bovendien zou hij, terwijl de brand Rome verwoestte, aria’s gezongen hebben over de ondergang van Troje

⁴³ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 57.

⁴⁴ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 318.

⁴⁵ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 177.

⁴⁶ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 319.

⁴⁷ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 319.

⁴⁸ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 192.

⁴⁹ *Ibidem*, 194.

⁵⁰ Tacitus, *Jaarboeken* 14, 63.

terwijl hij de stad zag branden.⁵¹ De bouw van de *domus aurea*, midden in het centrum van Rome zorgde voor nog meer argwaan bij de bevolking (de *domus aurea* komt uitvoeriger aan bod in hoofdstuk 2) en zijn populariteit nam nog meer af. Als zondebok wees Nero de christenen aan en bestrafte vele van hen met de dood (Paulus en Petrus zouden onder deze vervolging ook vermoord zijn). Dit is waarschijnlijk de actie die Nero vandaag de dag het meest berucht maakt. Tacitus schrijft hier zeer uitvoerig over. Nero zou de christenen als wilde dieren hebben verkleed en ze zo door honden laten verscheuren. Ook zou hij ze hebben gehuld in brandbare materialen, ze vervolgens gekruisigd hebben en ze daarna in brand te steken als ‘nachtverlichting’.⁵² Ook beweert hij dat de bevolking medelijden met de christenen kreeg en men zag deze gruwelijke straffen niet als gevolgen van misdaden maar alleen om de wreedheid van één persoon te bevredigen.⁵³

In de laatste jaren van zijn leven, toen de keizer door een groot gedeelte van de bevolking al gehaat werd, zou Nero zijn tweede vrouw dood hebben geschopt terwijl ze zwanger was.⁵⁴ Zijn *domus aurea*, de heropbouw van Rome en zijn luxueuze manier van leven verhoogde de druk op de staatskas.⁵⁵ Ondertussen begon Nero zich steeds meer megalomaan te gedragen, hij identificeerde zichzelf met verschillende goden waaronder Hercules en Apollo, de maand april heette voortaan Neroneus en Rome heette voortaan Neropolis. De tirannie van Nero en zijn impopulariteit bij de bevolking zorgde ervoor dat hij op 9 juni in 68 na Christus (gedwongen?) zelfmoord pleegde, waarbij hij de woorden zou hebben gesproken: *qualis artifex pereo* (wat een artiest sterft er met mij).⁵⁶

1.3 De bronnen

De misstappen van de keizer waren voor klassieke auteurs een voedingsbodem voor een erg rijke en gedetailleerde beschrijving. In bovenstaande paragraaf is voornamelijk gebruik gemaakt van Suetonius (70 tot 130 na Chr.) en Tacitus (56 tot 120 na Chr.). Samen met Cassius Dio (164 tot 229 na Chr.) vormen deze auteurs een trio dat de regeerperiode van Nero (en ook andere keizers) uitgebreid heeft beschreven. De betrouwbaarheid van deze bronnen moet echter wel ter discussie gesteld worden. Ook al zijn deze bronnen primair, er moet wel

⁵¹ Suetonius, *Nero*, 33:34.

⁵² Tacitus, *Jaarboeken* 15, 44.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Suetonius, *Nero*, 35.

⁵⁵ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 322.

⁵⁶ Suetonius, *Nero*, 37.

in acht worden genomen dat geen enkele auteur leefde ten tijde van Nero en dus ooggetuige was van wat er gebeurde (op Tacitus na, hij was ongeveer 11 of 12 toen de keizer stierf). De vraag: ‘in hoeverre zijn deze bronnen hierdoor primair’ is een heel andere discussie, maar het werpt wel de vraag op in hoeverre deze bronnen hierdoor betrouwbaar zijn.

Deze auteurs hadden bovendien een eigen politieke agenda en schreven dus ook geschiedenis met een bepaald doel. Het is daarom ook logisch dat ze negatief zijn over Nero aangezien na zijn dood de *damnatio memoriae* werd uitgesproken waarbij alle herinneringen aan de keizer werden gewist. Gaius Suetonius Tranquillus leefde van ongeveer 70 tot 130 na Christus en veel van zijn werk is slechts gefragmenteerd bewaard gebleven, behalve *De Vita Caesarum* (of het leven van de keizers) waarin hij het leven van 12 keizers behandelt. De schrijfstijl van Suetonius is erg verwarrend omdat hij niet chronologisch schrijft. Bovendien besteedt Suetonius vooral veel aandacht aan roddels en intriges waardoor zijn werk af en toe overdreven lijkt. Suetonius was het hoofd van het vorstelijk secretariaat en had hiermee toegang tot veel informatie over de keizers. Veel bronnen die Suetonius gebruikt zou hebben zouden ook brieven van de keizers zijn, maar hij gebruikte ook orale overleveringen en inscripties.⁵⁷ Hij zou echter voornamelijk gebruik hebben gemaakt van al bestaande biografieën over de keizers, net als Tacitus en Cassius Dio, wat de overeenkomsten tussen de drie auteurs zou kunnen verklaren.⁵⁸ De drie auteurs zouden onafhankelijk van elkaar geschreven hebben. ‘It is generally agreed, after intense scholarly scrutiny, that our three major sources are essentially independent of one another. That is, Suetonius did not use Tacitus, Tacitus did not use Suetonius, and Dio did not use either.’⁵⁹

Hoewel de auteurs dus onafhankelijk van elkaar schreven, geven ze ongeveer wel dezelfde informatie. Dit lijkt er dus op te wijzen dat ze min of meer de waarheid zullen hebben gesproken. Desalniettemin moet niet vergeten worden dat Suetonius en Tacitus tijdgenoten waren die beiden toegang hadden tot min of meer dezelfde bronnen. Zo zouden ze allebei gebruik hebben gemaakt van de *acta diurna urbis*⁶⁰, het register van gebeurtenissen in de stad. Maar ze maakten ook gebruik van veel literaire bronnen waarvan de meeste vandaag de dag niet meer beschikbaar zijn. Een van de belangrijkste naslagwerken voor Tacitus en Suetonius waren de memoires van Agrippina, moeder van Nero. Een werk waarin ze haar

⁵⁷ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 17.

⁵⁸ B.H. Warmington, *Suetonius on Nero* (Bristol, 1977) 7.

⁵⁹ Edward Champlin, *Nero* (Londen, 2003) 38.

⁶⁰ *Ibidem*, 39.

familiegeschiedenis beschreef en ook haar verslechterde band met haar ‘ondankbare zoon’.⁶¹ Het is logisch dat deze tekst niet heel positief was over Nero aangezien hij zijn moeder had verstoten. Suetonius en Tacitus maakten dus gebruik van een subjectieve tekst en vulden dit aan met roddels van de nog levende tijdgenoten van Nero en data uit de registers. Het is daarom ook niet ondenkbaar dat de drie auteurs bepaalde informatie achter hebben gehouden die de keizer in een meer positief daglicht zou stellen of dat ze bepaalde daden zwaar hebben overdreven. ‘But there is strong evidence to suggest that our dominant sources have misrepresented him badly, creating the image of the unballanced, egomaniacal monster.’⁶² Nero was alles behalve een goede keizer en hij was waarschijnlijk ook een slecht mens. De verhalen van Suetonius, Tacitus en Cassius Dio bevatten ook zeer zeker waarheden. Toch is het verstandig voor historici om voorzichtig met deze teksten om te gaan aangezien ze zeer subjectief zijn samengesteld en Nero waarschijnlijk slechter probeerden af te beelden dan hij daadwerkelijk was.

⁶¹ B.H. Warmington, *Suetonius on Nero* (Bristol, 1977) 10.

⁶² Edward Champlin, *Nero* (Londen, 2003) 38.

2. Quinquennium Neronis

Naast alle ellende beschreven in het vorige hoofdstuk heeft Nero ook veel goede dingen gedaan voor Rome die vaak niet vermeld worden in de geschiedenisboeken. Vooral de eerste jaren van zijn heerschappij worden vaak gezien als een hoogtepunt van keizerlijk bestuur. ‘A *quinquennium Neronis* was a period in which Nero’s rule excelled the government of all other emperors.’⁶³ De term *quinquennium Neronis* zou gebruikt zijn door keizer Trajanus en hiermee verwees hij naar de beginfase van de regeerperiode van Nero. In deze ‘gouden’ periode zou Nero zelfs het bestuur van keizer Augustus overtreffen die over het algemeen als beste keizer wordt beschouwd. In de eerste vijf jaar zou Nero de rijksadministratie op orde brengen en verschillende nieuwe bouwprojecten presenteren. Ook zou de jonge *princeps* naar het voorbeeld van Augustus vrijgevigheid, *liberalitas*, mildheid, *clementia*, en beminlijkheid, *comitas* demonstreren.⁶⁴ Zelfs de klassieke bronnen zijn het erover eens dat de eerste jaren van Nero’s bestuur erg voorspoedig waren. Ook al wordt deze voorspoedigheid niet per se aan Nero toegeschreven maar voornamelijk aan Seneca en Burrus. ‘Seneca en Burrus (...) namen het bewind volledig in eigen hand en regelden de staatszaken zo goed en rechtvaardig mogelijk, en wel zodanig dat iedereen zonder uitzondering zeer over hen te spreken was.’⁶⁵ Ook zijn moeder Agrippina speelde in het begin van zijn bewind een belangrijke rol en handelde verschillende staatskwesaties af.

Maar in hoeverre kan er gesproken worden van een *quinquennium Neronis*? En welke acties van Nero zorgden voor deze ‘gouden jaren’? Dit hoofdstuk zal bestaan uit drie deelgebieden waarin keizer Nero zijn belangrijkste hervormingen doorvoerde. De focus zal vooral liggen op de bouwprojecten die Nero begon en afmaakte tijdens zijn bewind. Deze deelgebieden zullen ondersteund worden met primair bronnenmateriaal zoals munten, archeologische resten en inscripties. Als eerste zullen de hervormingen die Nero op sociaal gebied doorvoerden behandeld worden, vervolgens op economisch gebied. Als laatste zullen de planologische hervormingen behandeld worden waarbij ook de *domus aurea* kort aan bod zal worden. Het bestuderen van de bouwpolitiek van Nero is lastig omdat hij een van de weinige keizers is

⁶³ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 315.

⁶⁴ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 131.

⁶⁵ Cassius Dio, *Vier Keizers*, 61,4 172.

waarvan geen overzicht is gemaakt van zijn projecten door de klassieke auteurs.⁶⁶ Ook heeft Nero zelf niet iets soortgelijks als de *Res Gestae* opgesteld waardoor de informatie van de meeste gebouwen van Nero uit de archeologie en terloopse referenties van klassieke auteurs komt.

2.1 Sociale hervormingen

In het begin van zijn principaat deed Nero er alles aan om een goede indruk op de bevolking te maken. Als geadopteerde zoon van Claudius was hij namelijk niet de beoogde opvolger, dat was de biologische zoon van Claudius: Britannicus. Desondanks raakte Nero in korte tijd snel populair bij de bevolking van Rome. Dit kwam mede door zijn hervormingen op sociaal gebied, waarvan sommige een breuk waren met oude tradities en dus ook de vorige keizer. Zo nam hij afstand van de 'misbruiken die onder Claudius waren opgetreden'.⁶⁷ Hiermee had hij het over omkoping en de scheiding van privédoel en staatszaken. Ook bracht hij de taken van de senaat terug naar zoals ze vroeger waren. Italia en de binnenprovincies zouden onder de rechtsbevoegdheid van de consuls en de senaat staan terwijl de keizer zich zou bekommeren om de legers die hem waren toevertrouwd.⁶⁸

De bevolking merkte van dit soort veranderingen echter niet zoveel en Nero beseftte dat hij een zo goed mogelijke indruk moest maken om de bevolking achter hem te krijgen. Zo gaf hij Claudius in 54 na Christus een begrafenis met veel pracht en praal en vergoddelijkte hij de pas overleden keizer.⁶⁹ De uitwerking hiervan is tweeledig. In eerste instantie liet Nero zien dat kosten nog moeite werden bespaard om zijn voorganger te eren, hiermee maakte hij volgens Suetonius diepe indruk op de bevolking. Nero liet hiermee echter ook zien dat hij van goddelijke afkomst was door zijn adoptiefvader te vergoddelijken. Hiermee legitimeerde hij dus meteen zijn macht.

Nero deed zijn best om de bevolking te paaien door verschillende recreatiegelegenheden aan te leggen. Zo liet hij nieuwe markthallen aanleggen, de *Macellum Magnum*, een nieuw badhuis ten noorden van het Pantheon op het *Campus Martius* in 59 na Christus met een gymnasium dat hiermee verbonden was. Ook liet hij een amfitheater bouwen

⁶⁶ Jás Elsner, 'Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder', *Reflections of Nero* (1994) 119.

⁶⁷ Tacitus, *Jaarboeken* 13, 4.

⁶⁸ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 130.

⁶⁹ Suetonius, *Nero*, 8:10.

op het Marsveld in het jaar 57.⁷⁰ Een ander, meer berucht bouwwerk, werd afgebouwd onder Nero (de bouw van dit project was al begonnen onder Caligula) op de Vaticaanse heuvel. Het Circus van Caligula, later het Circus van Nero, was een gebouw dat qua grootte amper kleiner was dan het Circus Maximus. Hiermee kon hij dus een grote indruk maken op de Romeinse bevolking. Het bouwwerk werd berucht nadat Nero het circus gebruikte als podium voor zijn bloederige christenvervolgingen.⁷¹ Ook de heilige Petrus zou hier gekruisigd zijn.

Een van de belangrijkste acties van Nero vond pas later in zijn bestuur plaats, namelijk in het jaar 66. In dit jaar kwam er een einde aan een conflict met Armenië dat al sinds het bestuur van Claudius voortsleepte. Dit conflict waarbij de Parthen Armenië hadden bezet, drukte al jaren op de staatskas en toen de Parthische marionet Tiridates (hij regeerde Armenië in naam van de Parthen) zich kwam overgeven in Rome was het conflict eindelijk afgelopen. Precies zoals Augustus dit al voor Nero deed sloot de keizer hierop de poorten van de Janustempel om de vrede die hij het rijk gebracht had te benadrukken.⁷² Er werden ter gelegenheid van deze grootse gebeurtenis ook munten geslagen met de gesloten poorten erop afgebeeld (zie afbeelding 3) om het succes van Nero te verspreiden over het rijk. Een belangrijke kanttekening hierbij is het feit dat Nero hier zelf vrij weinig in betekend heeft. Zijn generaal Corbulo heeft, weliswaar in opdracht van de keizer, de overwinning behaald in Armenië.⁷³ Nero is bovendien de enige keizer van de Julisch-Claudische dynastie die zelf geen enkele keer deel heeft genomen aan een veldtocht en alle militaire zaken afhandelde vanuit Rome, waardoor hij vaak als een enigszins laffe keizer wordt gezien.⁷⁴

2.2 Economische hervormingen

De hervormingen die Nero doorvoerde op economisch gebied waren aanzienlijk. Hij verlaagde de belastingen en deelde geld en graan uit aan de bevolking. Nero maakte kort na zijn aanstelling als keizer ook bekend dat hij zou gaan regeren naar de richtlijnen van Augustus. ‘Al te zware belastingen schafte hij af of verminderde hij. De beloningen voor aanklagers op grond van de Lex Papia bracht hij terug tot een kwart van het vroegere bedrag.

⁷⁰ Jás Elsner, ‘Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder’, *Reflections of Nero* (1994) 119.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 234.

⁷³ Cassius Dio, *Vier Keizers*, 63, 1-6.

⁷⁴ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 236.

Hij verdeelde onder het volk vierhonderd sestertiën per persoon.⁷⁵ Ook zou Nero jaarlijkse toelagen hebben gegeven aan senatorenfamilies die hun vermogen verloren hadden, dit in sommige gevallen neerkomen op een bedrag van een half miljoen sestertiën. Ook deelde hij maandelijks gratis koren uit aan de cohorten van de garde. Suetonius is verrassend positief over de beginperiode van de keizer (zeker vergeleken met Tacitus en Dio) en begint met een enorme opsomming over de verschillende acties die de keizer uitvoerde om de bevolking voor zich te winnen. Veel van deze acties waren Spelen voor de bevolking, in het begin voornamelijk in het Circus Maximus en een houten theater dat hij had laten bouwen in het Marsveld, waarbij hij geschenken zou hebben toegeworpen aan de bevolking zoals bonnen voor voedsel en kleding, maar ook goud zilver en edelstenen.⁷⁶

Nero beïnvloedde echter ook de economie van Rome door het aanleggen van een aantal grote bouwprojecten. Sommige van deze projecten waren echter al gestart onder Claudius, Nero bouwde ze simpelweg af. Een goed en belangrijk voorbeeld hiervan is de aanleg van de haven van Ostia. In het jaar 42 werd onder keizer Claudius begonnen met de aanleg van deze haven welke ongeveer 3 kilometer verwijderd was van Ostia Antica. Door de aanleg hiervan hadden schepen meer beschutting voor de weersomstandigheden en kon er direct doorgereisd worden naar Rome. Claudius liet namelijk ook twee kanalen aanleggen die de haven in verbinding stelde met de Tiber.⁷⁷ Toen de constructie van deze haven werd voltooid in 64 liet Nero speciale munten slaan om dit te vieren met op de ene zijde zijn portret inclusief titels en op de achterzijde een afbeelding van de nieuwe haven van Ostia (zie afbeelding 4). De constructie van deze haven was voor Rome van groot belang, een constante toevoer van graan werd hiermee veel gemakkelijker gemaakt en het transport ging veel sneller. Ondanks dat deze haven een impuls betekende voor de Romeinse economie en veel keizers na Nero hier nog gebruik van maakten (de haven werd 80 jaar later vervangen door Trajanus die er een zeshoekig bassin van beton liet aanleggen)⁷⁸ wordt er door de klassieke auteurs geen woord over gerept. Zowel Tacitus als Suetonius als Dio hebben het namelijk alleen maar over een andere grote gebeurtenis: de grote brand van 64 en de aanleg van de *domus aurea*. Natuurlijk was dit een enorme ramp en is het logisch dat deze gebeurtenis de aanleg van deze haven overschaduwde. Het compleet weglaten van deze gebeurtenis is echter

⁷⁵ Ibidem

⁷⁶ Ibidem, 11:12.

⁷⁷ Jás Elsner, 'Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder', *Reflections of Nero* (1994) 115.

⁷⁸ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 315.

wel erg curieus en kan worden gezien als een bewuste keuze om Nero af te beelden als persoon die steeds meer de weg kwijt begint te raken als keizer.

2.3 Planologische hervormingen

Ondanks de grote brand in 64 na Christus deed Nero in het begin van zijn keizerschap veel moeite om dit soort rampen te voorkomen. Zo zou hij volgens Suetonius een nieuw grondplan ontworpen hebben voor de gebouwen in Rome waarin hij bepaalde dat de woningblokken en particuliere woningen aan de voorkant moesten worden voorzien van galerijen met platte daken vanwaar af branden bestreden konden worden. Dit zou hij bekostigd hebben uit eigen middelen.⁷⁹ Dit weerlegt meteen de beschuldiging die Cassius Dio doet over het vermeende brandstichten van de keizer. Het zou natuurlijk wel erg vreemd zijn als Nero eerst maatregelen zou nemen om brand te voorkomen, om naderhand zelf de stad in brand te steken.

Ondanks de maatregelen die Nero had genomen ontstond er in 64 toch een brand en dit verwoestte een groot gedeelte van Rome. Volgens Tacitus was dit de grootste brand die Rome tot dan toe had gezien, slechts 4 van de 14 wijken van Rome waren onbeschadigd uit de brand gekomen. Drie wijken waren volledig in de as gelegd en in de overige zeven wijken stonden slechts nog een paar gebouwen met zware beschadigingen.⁸⁰ Dit gaf Nero de mogelijkheid om Rome op te bouwen zoals hij het vanaf het begin al voor zich zag. Het nieuwe Neropolis, zoals hij Rome voortaan zou hebben genoemd, werd gemodelleerd naar de stad Alexandrië, ontworpen door Deinocrates.⁸¹ Dit behelsde monumentale architectuur en brede wegen waaraan nieuwe woonblokken lagen die beter geconstrueerd werden dan voorheen. Bovendien zou de *nova Urbs* net als de oude Hellenistische steden in het centrum een groot paleis hebben, de *domus aurea* van Nero. Voor de brand had Nero hier al een poging toe gedaan met de aanleg van zijn *domus transitoria*, een ‘doorgang’ dat de Claudische bouwwerken op de Palatijn en de keizerlijke bezittingen op de Esquilijn met elkaar verbond.⁸² Aangezien dit bouwwerk ook vernietigd was tijdens de brand, kon Nero nu één groot paleis neerzetten. Dit gebouw dat een oppervlakte zou hebben gehad van meer dan 80 hectare was een immens project dat zijn stempel drukte op het centrum van Rome (zie afbeelding 5). Het complex bevatte grote tuinen, een enorm bronzen beeld (ongeveer 40 meter

⁷⁹ Suetonius, *Nero*, 15:17.

⁸⁰ Tacitus, *Jaarboeken* 240.

⁸¹ Irene Iacopi, *Domus Avrea* (2001, Milaan) 8.

⁸² Jás Elsner, ‘Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder’, *Reflections of Nero* (1994) 120.

hoog) van Nero zelf, akkers, wijngaarden en een ‘vijver die wel een zee leek’.⁸³ Het woongedeelte, dat op de Oppius lag, was bedekt met goud en ivoor en beschilderd met fresco’s in de vierde Pompeïsche stijl. Ook verzamelde de keizer kunst vanuit het hele rijk en plaatste dat in zijn paleis, zo is bijvoorbeeld de Laocoöngroep gevonden in de ruïnes van de *domus*.

Voor al Suetonius en Cassius Dio beschrijven hun onvrede over dit groteske bouwproject. En ook al zorgde dit bouwproject waarschijnlijk voor een nog grotere druk op de staatskas, moet dit gebouw toch niet zo negatief worden gezien als de klassieke auteurs het voor proberen te doen. Over veel aspecten van het gebouw bestaat namelijk discussie. Zo zouden de tuinen, vijver en *portici* niet alleen voor Nero zelf zijn geweest maar zouden ze ook opengesteld zijn geweest voor het publiek.⁸⁴ Volgens Elsner moet men in acht nemen dat dit soort gebouwen niet hetzelfde zijn als paleizen in onze moderne samenleving. ‘At the same time, imperial palaces were not “private” in any modern sense of the word.’⁸⁵ Als dat het geval is, en een groot gedeelte van het paleis ook openbaar was voor het publiek, verandert dat de discussie aanzienlijk. Hiermee was het complex dus niet alleen maar voor de keizer gebouwd maar ook voor de bevolking van Rome.

Nero brak echter, door de aanleg van dit paleis, met een aantal Romeinse architectonische conventies wat bij veel mensen niet in de smaak viel. ‘Overigens maakte Nero zich de verwoesting van zijn vaderstad ten nutte en bouwde hij een paleis dat niet zozeer bewondering afdwong door zijn edelstenen en goud – dat was allang gewoon in een tijd van algehele overdaad iets dat in brede kring ingang had gevonden – als wel door de groenvoorzieningen en de vijvers: aan de ene kant bospartijen die eenzaamheid moesten suggereren, aan de andere kant uitgestrekte open ruimtes met vergezichten.’⁸⁶ Het verplaatsen van het platteland naar de stad, *rus in urbe*, brak net zo erg met tradities als een villa in de zee dat zou hebben gedaan.⁸⁷ De *natura* zou niet op deze manier de stad in mogen worden gebracht. Ook werd het niet gewaardeerd dat Nero de vier verschillende heuvels op deze manier met elkaar verbond en incorporeerde in zijn gebouw. Het centrum van Rome bestond niet meer uit vier heuvels maar uit een paleis. ‘Heel Rome één paleis. Burgers, wijk naar Veii

⁸³ Suetonius, *Nero*, 30:31.

⁸⁴ Irene Iacopi, *Domus Avrea* (2001, Milaan) 9.

⁸⁵ Jás Elsner, ‘Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder’, *Reflections of Nero* (1994) 121.

⁸⁶ Tacitus, *Jaarboeken* 240.

⁸⁷ Jás Elsner, ‘Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder’, *Reflections of Nero* (1994) 122.

uit. Of zou misschien dat huis ook Veiï gaan beslaan?’⁸⁸ Door al deze aspecten werd de domus aurea niet populair onder de bevolking van Rome, ondanks het feit dat het wordt gezien als een hoogtepunt van de keizerlijke architectuur en kunst.⁸⁹

De term *quinquennium Neronis* beslaat traditioneel alleen de eerste vijf jaar van het bestuur van Nero. Bij bestudering van de bouwpolitiek van de keizer wordt het echter al snel duidelijk dat niet alleen de eerste vijf jaar belangrijke veranderingen teweeg brachten. Vooral in de laatste paar jaren van zijn bestuur werden belangrijke hervormingen doorgevoerd zoals het sluiten van de tempel van Janus en de bouw van de haven in Ostia. ‘There is no good historical evidence for taking a favorable view of the first five years of Nero’s reign. (...) the *quinquennium* should mean “simply five years of Nero; that is, Nero in five years of his reign matched all the emperors put together.”⁹⁰ Er is geen afgebakende periode van vijf jaar waarin het bestuur van Nero dat van andere keizers oversteeg. Dit is meer verweven met de hele periode waarin hij aan de macht is. Ondanks de vele slechte daden die Nero zou hebben begaan uit hoofdstuk 1, heeft Nero ook veel goede dingen gedaan voor Rome. En de term *quinquennium Neronis* doet de keizer daarom eigenlijk ook tekort.

⁸⁸ Suetonius, *Nero*, 38:39.

⁸⁹ Irene Iacopi, *Domus Aurea* (2001, Milaan) 10.

⁹⁰ M. K. Thornton, ‘The Enigma of Nero's "Quinquennium": Reputation of Emperor Nero’, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* (1973) 575.

3. Despoot of degelijke keizer?

‘Nero was born at Antium nine months after the death of Tiberius, on the eighteenth day before the Kalends of January. (...) Many people at once made many direful predictions from his horoscope,^a and a remark of his father Domitius was also regarded as an omen; for while receiving the congratulations of his friends, he said that "nothing that was not abominable and a public bane could be born of Agrippina and himself."’⁹¹

Al voordat Nero (of Lucius Domitius Ahenobarbus, zo heette hij voordat hij geadopteerd werd door Claudius) kon lopen of praten wordt er door Suetonius gesuggereerd dat de toekomstige keizer gedoemd was om te mislukken. Suetonius geeft bovendien een uitgebreide beschrijving van een aantal voorouders van Nero waaronder zijn betovergrootvader, grootvader en zijn biologische vader Domitius. Deze beschrijving bestaat vooral uit een opsomming van de misstappen die de voorouders van Nero begingen in hun leven. Zo werd zijn betovergrootvader veroordeeld wegens medeplichtigheid aan de moord op Julius Caesar en zijn biologische vader werd door Suetonius ‘a man hateful in every walk of life’⁹² genoemd, waarop een uitgebreide beschrijving volgt van alle misdaden die hij heeft gepleegd. Deze verhalen over het wangedrag van de voorvaderen mogen volgens historicus Anton van Hooff ‘niet worden afgedaan als uitingen van het substantialisme’⁹³ waaraan de oudheid leed. Voor schrijvers als Suetonius was erfelijkheid ongetwijfeld een belangrijke verklaring voor Nero’s ontaarding.⁹⁴

Suetonius begint in zijn biografie over Nero gelijk met een negatieve ondertoon en creëert hiermee een negatief verwachtingspatroon: door de slechte eigenschappen van zijn voorvaderen kon Nero niets anders worden dan een tiran. In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat dit beeld onjuist is en Nero helemaal niet alleen de tiran is waar de klassieke auteurs over schrijven. Toch is dit negatieve beeld van de keizer erg hardnekkig. Waarom is dit negatieve beeld zo dominant? En waar is dit beeld voornamelijk op gebaseerd?

⁹¹ Suetonius, *Nero*, 6:95.

⁹² Suetonius, 95.

⁹³ R.G. Collingwood, *The idea of History* (Oxford 1961) 42.

De Britse geschiedfilosoof Collingwood bedacht deze term waarmee hij het idee dat een mens zich onder invloed van zijn levenservaringen ten goede of ten kwade ontwikkelt probeert aan te geven. Dit paste volgens hem niet in het antieke mensbeeld. Hij spreekt over het antieke *substantialism*, dat blind maakte voor historische en persoonlijke processen.

⁹⁴ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 55.

3.1 Wraak van de elite

De meeste historici zijn het er vandaag over eens, de bevolking van Rome was helemaal niet zo ontevreden met de keizer. In tegendeel, want zelfs na zijn dood bleef de keizer populair bij een groot deel van de bevolking. ‘De massa was overwegend in de ban van de vorstelijke artiest. Ook na Nero’s dood bleef de populariteit bestaan.’⁹⁵ Er zijn zelfs verslagen van verschillende personen die zichzelf Nero noemden na de dood van de keizer en beweerden dat de keizer nog helemaal niet dood was. Niemand zou dit hebben gedurfd als Nero inderdaad die kwaadaardige tiran was.⁹⁶ De bevolking, vooral in het oosten, zag de keizer dus helemaal niet als een despoot, de elite in Rome was echter zeer ontevreden over de keizer. ‘Bij de elite verspeelde Nero in de jaren 62-68 voorgoed alle aanzien. In die jaren vervreemde hij de aristocratie definitief van zich door liquidaties, zijn artiestenoptreden en zijn autocratische regeringsstijl.’⁹⁷ Na zijn dood werd daarom ook met de Flavische dynastie zoveel mogelijk geprobeerd om de ‘bittere nasmaak’ van Nero weg te spoelen. Het is niet gek dat hierdoor ook de geschiedschrijving is beïnvloed. Er kan gesteld worden dat als Nero wat langer aan de macht was gebleven deze negatieve geschiedschrijving misschien helemaal niet had plaatsgevonden. Elsner schrijft hierover in zijn artikel:

‘In effect, Nero only became an outrageous and prodigal builder when he fell from power. Then, the rhetoric of history turned against him and he was condemned in every respect – especially in the most visible and rhetorically potent elements in his reign, his private life and his public works. Essentially the ancient historians made a brilliant and persuasive job of reversing causalities.’⁹⁸

Nero wordt hier door Elsner als een slachtoffer van een goede marketingstunt van de Flavische dynastie gezien. En de belangrijkste deelnemers aan deze stunt zijn de klassieke auteurs, beïnvloed en gestuurd door de Romeinse elite van die tijd. De overdaad aan luxe van bijvoorbeeld de *domus aurea* is niet de oorzaak van het einde van Nero maar een resultaat daarvan. Toentertijd werd dit door de meeste mensen waarschijnlijk niet als negatief bestempeld, de historici hebben dit later zo genoemd.⁹⁹

⁹⁵ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 240.

⁹⁶ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 332.

⁹⁷ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 240.

⁹⁸ Jás Elsner, ‘Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder’, *Reflections of Nero* (1994) 123.

⁹⁹ *Ibidem*.

3.2 Christenen

Het negatieve beeld van Nero is voornamelijk gebaseerd op de klassieke auteurs Suetonius, Tacitus en Cassius Dio. De betrouwbaarheid van deze bronnen is in hoofdstuk 1 al behandeld. Maar er zijn nog andere bronnen die hebben bijgedragen aan het slechte beeld van de keizer. En deze zijn voornamelijk van Christelijke hand. Er zijn veel verslagen geschreven van de verschillende martelaren die Nero had gecreëerd met zijn fanatieke Christenvervolgingen. ‘The other literary form is best described as martyrology, the accounts of the defiant lives and glorious deaths of illustrious men under the tyrant, written later in the century.’¹⁰⁰ Het is niet gek dat de bronnen die geschreven zijn door Christenen negatief zijn over Keizer Nero. In hun ogen was Nero de antichrist.¹⁰¹ Na de grote brand in 64 had Nero grote aantallen Christenen laten vervolgen en laten vermoorden in zijn circus op de Vaticaanse heuvel. Vooral in de vroege middeleeuwen is er daarom negatief over Nero geschreven. Hij was de eerste keizer die de Christenen liet oppakken en vermoorden. Onder deze vervolgingen werd Sint Petrus gekruisigd, een van de belangrijkste heiligen binnen de kerk. Dit zorgde voor een nog grotere impopulariteit in de westerse cultuur. Latere keizers zouden dit voorbeeld van vervolgingen echter vaak volgen en Christenen werden vaak de zondebok in Rome. Waarschijnlijk is het negatieve beeld dat tot op vandaag nog heerst een voortvloeiende van de middeleeuwse Christelijke cultuur. Voor de samenlevingen in west Europa na het Romeinse rijk was de keizer die begon met het vervolgen van de Christenen natuurlijk de belichaming van het kwaad.

Ook hier is het echter belangrijk om kritisch te blijven. In de tijd van Nero werd het Christendom namelijk gezien als een sekte en de omgang met deze mensen moest over het algemeen vermeden worden.¹⁰² De Romeinse bevolking had een erg negatieve houding ten opzichte van de Christenen. Deze monotheïstische sekte bracht de *pax deorum* in gevaar en met hun kannibalistische praktijken (hiermee bedoelde men de eucharistieviering) waren de Christenen alles behalve populair bij de Romeinen.¹⁰³ Ook de klassieke auteurs, en vooral Tacitus, heeft geen goed woord over de Christenen en noemt ze kannibalen, kindermoordenaars en incestplegers.¹⁰⁴ Toch gelooft Tacitus niet dat de Christenen de oorzaak waren van de brand, volgens hem was de bevolking het daar echter niet mee eens en

¹⁰⁰ Edward Champlin, *Nero* (Londen, 2003) 39.

¹⁰¹ H. Scullard, *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013) 332.

¹⁰² Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 208.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Tacitus, *Jaarboeken* 240.

vonden zij wel dat de Christenen deze gruwelijke straffen ondergingen. Uiteindelijk zou de bevolking toch medelijden met ze hebben gekregen vanwege de extreme straffen die Nero gaf. Dit zorgde verder echter niet voor ophef, zo erg vond men het dan klaarblijkelijk ook weer niet.¹⁰⁵

Het negatieve beeld dat we vandaag de dag hebben van Nero komt voornamelijk voort uit de klassieke en middeleeuwse literatuur die over het algemeen erg negatief zijn over de keizer. Dit negatieve beeld is waarschijnlijk niet helemaal correct omdat beide bronnen met bepaalde visies schreven waarbij het ook de bedoeling was dat Nero als boosdoener naar voren zou komen. Door te schrijven met bepaalde aannames (Nero vervolgde Christenen en daarom was hij slecht) overschaduwde dit de betere kant die Nero had. Door de klassieke auteurs is hij bewust negatief beschreven in opdracht van de elite die heerste tijdens het leven van de auteurs. Er was geen ruimte voor discussie in hun teksten, Nero was een slechte keizer.

¹⁰⁵ Edward Champlin, *Nero* (Londen, 2003) 39.

Conclusie

‘Wat een artiest sterft er met mij’ dit zouden de laatste woorden van de keizer zijn geweest toen hij erachter kwam dat de senaat hem tot staatsvijand had verklaard en hij vermoord zou worden. Hierop dreef hij een dolk in zijn keel.¹⁰⁶ Hiermee zou volgens Suetonius een einde komen aan het schrikbewind van de keizer en de schande die Nero heette. Deze negatieve beeldvorming zou tot op heden zijn doorwerking vinden in de geschiedwetenschap. Maar in hoeverre klopt dit negatieve beeld van keizer Nero? De hoofdvraag van mijn werkstuk heb ik gepoogd te beantwoorden door dit te verdelen in drie hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk is gebleken dat de negatieve beschuldigingen aan het adres van de keizer waarschijnlijk erg opgeblazen zijn door de klassieke auteurs. Ze maakten alle drie gebruik van dezelfde (subjectieve) primaire bronnen voor het schrijven van hun teksten en vulden dit aan met roddels en geruchten. Hierdoor werd Nero onder andere beschuldigd van familiemoord, incest, gewelddadige overvallen en het afbranden van de oude stad Rome. Het is belangrijk om kritisch tegenover deze bronnen te staan en hun betrouwbaarheid aan de kaak te stellen.

In mijn tweede hoofdstuk vroeg ik me af in hoeverre er te spreken is van een *quinquennium Neronis*. Welke acties of hervormingen zorgden uiteindelijk voor deze gouden jaren? Dit heb ik onderzocht aan de hand van drie deelgebieden: sociaal, economisch en planologisch. Per deelgebied heb ik gekeken naar de belangrijkste hervormingen die keizer Nero doorvoerde. Hieruit is gebleken dat er niet een afgebakende periode van vijf jaar was waarin Nero goede veranderingen doorvoerde maar dat deze veranderingen eigenlijk door heel zijn carrière te zien zijn. Ook in de laatste jaren van zijn bestuur voerde hij enkele belangrijke hervormingen door zoals het sluiten van de poorten van de tempel van Janus (dit betekende dat er vrede was in het Romeinse rijk), de aanleg van de nieuwe haven van Ostia en de bouw van zijn *domus aurea*. In de klassieke bronnen wordt hier echter maar vrij weinig aandacht aan besteed terwijl er genoeg bewijs is gevonden voor deze acties op bijvoorbeeld munten. Het lijkt er daarom op dat de klassieke auteurs sommige acties bewust hebben weggelaten (zoals bijvoorbeeld de haven van Ostia, waar geen enkele auteur over rept) om een zo negatief mogelijk beeld van de keizer te creëren.

¹⁰⁶ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 32.

In mijn laatste hoofdstuk heb ik me beziggehouden met de vraag: Waarom is het negatieve beeld van Nero zo dominant? En waar is dit beeld voornamelijk op gebaseerd? Hieruit is gebleken dat Nero door historici bestempeld is als tiran, terwijl de perceptie in de tijd van Nero waarschijnlijk anders was. De bevolking was gesteld op de keizer en het negatieve imago van Nero is pas later ontstaan. Mede door de opkomende Christelijke cultuur is Nero afgeschilderd als de ‘antichrist’ door zijn fanatieke Christenvervolgingen (waarin hij de eerste Romeinse keizer was die dit deed). Maar ook toen de nieuwe Flavische dynastie aanbrak, wilde deze nieuwe dynastie zich afzetten van de ‘wandaden van Nero’. ‘Nero had het volkomen verbruid bij de rijkselite, die postuum wraak nam door hem de voorste plaats te geven op de galerij van de slechte vorsten. De nieuwe dynastie van de Flaviërs en de ‘goede’ adoptiefkeizers hadden er alle belang bij om het contrast met Nero’s willekeur, gebrek aan Romeinse waardigheid, verspilling en minachting voor de senaat stevig aan te zetten.’¹⁰⁷ Het is duidelijk dat het negatieve beeld van Nero voornamelijk zijn oorsprong vindt net na zijn dood met het begin van een nieuwe keizerlijke dynastie.

Het negatieve beeld dat vandaag de dag zo dominant is van Nero moet wat mij betreft drastisch genuanceerd worden. Als laatste keizer van een invloedrijke dynastie heeft Nero zijn stempel weten te drukken op Rome op verschillende manieren. Architectonisch verlegde hij, net als de andere keizers van zijn dynastie, de grens op verschillende manieren en bleef hij experimenteren met nieuwe bouwwerken. ‘Nero did more than end the Julio-Claudian dynasty. He ended also the radical nature of early imperial experimentation with the city of Rome.’¹⁰⁸ Elsner betoogt dat met de dood van Nero er ook een einde kwam aan de bouwkundige experimenten onder de keizers. Hij noemt de Flavische dynastie ook een stuk terughoudender hierin. Door het bouwen van grote constructies op de locatie van de *domus aurea*, zoals de bouw van het Colosseum op de plek van de vijver en de constructie van de thermen van Trajanus op zijn voormalige paleis, werd de herinnering aan Nero langzaam uitgewist.

Ondanks de slechte daden die de klassieke auteurs en de geschiedenisboeken ons vertellen is het ook belangrijk te onthouden dat Nero ook veel goede dingen heeft gedaan voor Rome. Waarschijnlijk klopt een groot gedeelte van de beschuldigingen die aan het adres van Nero worden gedaan wel, het is echter belangrijk om hier kritisch naar te kijken. Geen enkele

¹⁰⁷ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 239.

¹⁰⁸ Jás Elsner, ‘Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder’, *Reflections of Nero* (1994) 123.

keizer was in die tijd onschuldig en het plegen van moorden om aan de macht te komen was een gebruik dat bij veel keizers terugkwam. Ook de Christenvervolgingen moeten worden gezien vanuit het perspectief van Nero zelf, het vervolgen van Christenen werd toentertijd niet per se gezien als iets slechts. Nero werd de ‘wrede Romeinse keizer’ die we vandaag de dag kennen doordat het geschiedbeeld van de Romeinse elite samenviel met dat van de Christenen.¹⁰⁹ Als keizer kan Nero echter beter worden gezien als een leider die eigenlijk niet geïnteresseerd was in politiek maar die wel het beste voor had met het Romeinse rijk. Zijn *domus aurea* is een hoogtepunt van de Romeinse kunst en de schilderijen van de zalen zouden veel Renaissanceschilders zoals Rafael beïnvloeden. Er is, naar mijn mening, te weinig onderzoek gedaan naar de potentiële goede kant van Nero en verder onderzoek hiernaar zou wenselijk zijn. Ook al zullen we nooit de volledige waarheid kunnen weten, het beeld van de ‘despoot’ zoals De Blois hem beschreef is niet correct en dient genuanceerd te worden.

¹⁰⁹ Anton van Hooff, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010) 241.

Literatuurlijst

Barret A.A. , *Agrippina* (Londen, 1999).

Champlin E., *Nero* (Londen, 2003).

Coulston J. / Dodge H.(eds), *Ancient Rome. The Archaeology of the Eternal City* (Oxford 2000).

Elsner J., 'Constructing decadence, the representation of Nero as Imperial builder', *Reflections of Nero* (1994) 113-127.

Hooff A. van, *Nero & Seneca* (Amsterdam, 2010).

Iacopi I., *Domvs Avrea* (2001, Milaan).

Ramage, N. H. *Roman Art* (New Jersey, 2005).

Scullard H., *From the Gracchi to Nero* (New York, 2013).

Thornton M.K., 'The Enigma of Nero's "Quinquennium": Reputation of Emperor Nero', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* (1973) 520-585.

Warmington B.H., *Suetonius on Nero* (Bristol, 1977).

Primaire bronnen:

Cassius Dio, *Vier Keizers*.

Suetonius, *De Vita Caesarum (Nero)*.

Tacitus, *Annales*.

Tacitus, *Historiae*.

Afbeeldingen:

Afbeelding 1: Filmposter uit 1913.

[http://de.wikipedia.org/wiki/Quo_vadis%3F_\(1951\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Quo_vadis%3F_(1951))

Afbeelding 2: Duitse filmposter uit 1982.

<http://www.kinopoisk.ru/picture/480114/>

Afbeelding 3: Gouden munt met tempel van Janus.

<http://www.dirtyoldcoins.com/roman/id/Coins-of-Roman-Emperor-Nero.htm>

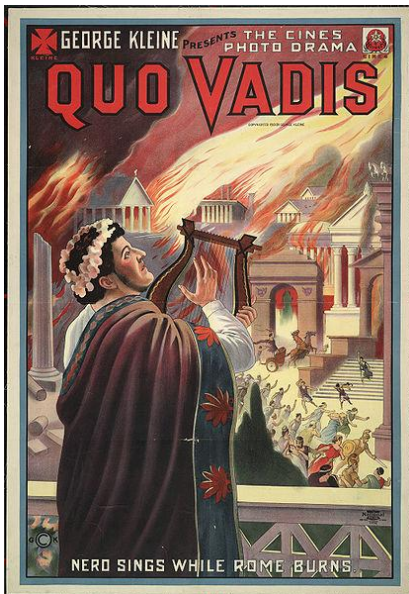
Afbeelding 4: Sestertius met de nieuwe haven van Ostia.

<http://www.cointalk.com/threads/coins-with-ships.234455/page-3>

Afbeelding 5: Impressie van de *domus aurea*.

<http://ldmart315.edublogs.org/>

Lijst met afbeeldingen

Afbeelding 1: Filmposter uit 1913. Nero wordt zingend afgebeeld terwijl Rome brandt.

Afbeelding 2: Duitse filmposter uit 1982 waarin Nero als Tiran wordt verbeeld.

Courtesy: Numismatica Ars Classica

Afbeelding 1: Aureus waarop een portret van Nero te zien is aan de ene zijde, aan de andere zijde zijn de gesloten deuren van de tempel van Janus te zien. Opschrift: NEROCAESARAVGVSTVS (voorzijde) IANVMCLVSITPACEPRTERRAMARIQPARTA (keerzijde).

Afbeelding 4: Sestertius met aan de linkerkant Nero en aan de rechterkant de haven van Ostia. Opschrift: NERO CLAVD CAESAR AVG GER P M TR P IMP P P (voorzijde) PORT AVG (keerzijde).

Afbeelding 5: Reconstructie van de *domus aurea* ten tijde van Nero, op de plek van de vijver zou later het Colosseum gebouwd worden.

Stamboom

